

Др Владан Михајловић,*
Редовни професор Правног факултета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
doi:10.5937/zrpfni1880117M

UDK: 321.7
Раџ примљен: 30.09.2018.
Раџ прихваћен: 14.11.2018.

ДОМЕНИ МОДЕРНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ У АФИРМАЦИЈИ (ИЛИ НЕГАЦИЈИ) ИДЕЈЕ И ВРЕДНОСТИ ПРАВЕ И ПРАВЕДНОГ ДРУШТВА**

Апстракт: *Демократија је једна од оних великих идеја човечанства која се одржала од античких времена до данас. Док су је једни славили због наде коју им је пробудила, други су је омрзли због изневерених очекивања. У ствари, пракса је показала да је демократија више обећавала него што је испунила, да се није остварила као праведно друштво, како се од ње очекивало. Демократија је требало да испуни сан оних који су веровали у народ, његову сувереност, гајили велика очекивања од народне владавине. Но, како су се те наде изјаловиле, до данас не престају расправе и несугласице око тога шта нам је донела демократија. Све смо у већој дилеми да ли у њој има више добра или зла, да ли модерно друштво има неку другу алтернативу, осим демократије. Сви они који више воле државу, а мање верују у народ, негативно су настројени и нерасположени према идеји и пракси демократије. За такве, добро владање, управљање државом није својствено већини, него мањини способних људи. Демократија фаворизује већину на рачун мањине и на томе настоји да се успостави и докаже као праведно друштво. Ту праведност демократија темељи на једнакости коју пропагира међу људима и на основу које се представља као напредан поредак који штити интересе већине, а не мањине друштва. У ствари, демократија ствара привид да се у њој све ради, одлучује у интересу већине, а да се у аристократском и олигархијском (недемократском) уређењу води рачуна само о интересима мањина.*

* vladan.mihajlovic@pr.ac.rs

** Раџ је саопштен на међународној научној конференцији „Право пред изазовима савременог доба“, која је одржана 13. и 14. априла 2018. године на Правном факултету Универзитета у Нишу.

Многе прошле (нпр. социјалистичке) а и неке савремене демократије се у неким ситуацијама понашају као олигархијски режими па онда народ у њима масовно негодује против такве политичке власти која има демократски легитимитет. Све чешиће смо сведоци масовних политичких немира и народних демонстрација незадовољства у развијеним западним, капиталистичким демократијама.

Народ је незадовољан и с правом се буну због различитих одлука демократске власти: малих плата, пензија, незадовољавајуће социјалне и здравствене политике, лоше безбедносне ситуације и др. То показује да демократска владавина и политика није увек у интересу већине, народа, него некада и против ње. Јер да се у демократском друштву увек води рачуна о народу, поступа у интересу већине, зашто би се она бунила и испољавала нерасположење према власти, тражила промену државне политике у различитим областима друштвеног живота? То нам показује да је све мање одржива догма о друштву где су сви људи једнаки и где је већина задовољна оним што се догађа у друштву, како се управља државом. Јер, у крајњој линији, сваки политички режим почива на власти, фаворизује је, а она (власт) је увек однос између неједнаких. У том односу су једни увек надређени, а други подређени, једни заповедају, а други слушају њихове наредбе. Зато није исправно релативизовати тај политички (владалачки) однос. У једној ситуацији (демократској) га представљати као одржив или чак и напредан, а у другој као назадан и неодржив иако су ефекти таквих политичких односа или, боље рећи, самог вршења било које власти, често исти или слични.

Кључне речи: демократија, идеал слободе и једнакости, диктатура већине над мањином, већинско одлучивање, страначка демократија, грађанска демократија и индивидуализам.

Увод

Демократија је настала и развија се на идеји једнакости међу људима и правде, праведног поретка који је доступан свима, сваком појединцу. Већ више од два века она се велича и одржава у свести грађана као нешто што је вредније и напредније од свега што је било пре ње. Као њена главна предност истиче се то да у њој сви грађани имају једнаке шансе да успеју уколико се такмиче у друштвеном животу и покажу колико вреде, колико имају талента и способности за успех. То да ли ће стварно и успети, највише зависи од њих, њиховог труда да докажу и испоље свој таленат и врлине. У

томе друштво не може много ни да им одмогне, али ни помогне. Демократско друштво свима отвара врата да у њему учествују и међусобно се надмећу у својим способностима и вештинама. Као резултат таквог такмичења на лествици друштвеног успеха или успешности, појединци се рангирају према томе какве резултате показују у раду и управљању друштвеним пословима. Ту могућност да људи испоље оног што поседују, што их краси, демократија темељи на кључном принципу, вредности за коју се залаже и бори а то је једнакост – једнакост за све људе, без обзира на њихове разлике. Истина, једнакост није само откриће модерне демократије, али га је она најбоље пронела и прославила. Захваљујући том поистовећењу са једнакошћу, њеном величању, демократија успешно скреће пажњу на себе. Како примећује академик Рајко Кузмановић, ретки су појмови који су се тако дуго одржали у теорији и пракси, мада је употреба или чак и злоупотреба демократије довела и до тога да она постане истрошен, недоречен, конфузан па и двосмислен појам (Кузмановић, 2010: 331).

Таква двосмисленост и истрошеност демократије је последица више разлога. То је термин који се предуго користио па је добио различита значења јер се сваки друштвени поредак представља као демократски, без обзира на своје стварно стање, јер нема јединственог модела демократије нити јасних мерила њеног разликовања од квазидемократије (Кузмановић, 2010: 331,332). Једнакост коју демократија пропагира и шири је у политичком смислу. Због те политичке једнакости, демократија је друштвени и политички поредак у коме народ, као скуп једнаких појединаца, сам собом управља. Истина, ту политичку једнакост коју демократија обезбеђује не треба поистовећивати са једнакошћу уопште, а посебно не са правом једнакошћу. Зато демократија не може потпуно да се поистовети са праведним друштвом, нити та демократска правда са истинском људском правдом. За праведно друштво је важнија правна једнакост, она је вреднија од оне политичке иако су и једна и друга симбол и услов либералне грађанске државе и демократије. Лакше је обећати и постићи политичку него правну једнакост па се зато и више хвалимо демократијом него владавином права. До демократије се лакше стиге него до правне државе. Свака држава се олако проглашава демократском, представља као таква, јер су мерила демократије растегљива и прилагодљива условима различитих земаља. Код владавине права постоје јасни и поуздани стандарди вредновања њених основних принципа и вредности. Зато и лакше можемо да разликујемо државе које се представљају као правне од оних које то нису. Демократија је постала замагљен политички поредак у коме профитирају разне политичке снаге и групе које немају додира са њом, или су чак против ње. Тако демократија постаје параван за недемократско

понашање и испољавање неједнаке политичке моћи њених субјеката, што озбиљно компромитује принцип политичке једнакости. Зато, поред респекта који имамо према демократији, морамо да задржимо и дистанцу и критички став према њеним нуспојавама и недостацима који су све бројнији у односу на њене предности.

I

За демократско друштво се везује идеал политичке правде или, другачије речено, да је демократија праведно друштво. Насупрот друштвеној правди по којој је правично све оно што друштво уреди, политичка демократија је развила идеал правде као једнакост (Матић, Подунавац, 1997: 207–208).

По овом концепту демократске правде, која одговара демократској владавини, сви су људи једнаки и, без обзира на разлике у квалитету и социјалном положају, третирају се на исти начин. Политичка правда се изводи из квалитета или својства датог политичког система, па тако оно што је праведно у демократском режиму није и у неком другом, монархистичком, аристократском и сл. Демократија инсистира на једнакости људи и по њој је праведно само оно што људе чини једнаким. Но, они то у стварности никад нису или тешко могу да буду. Недемократски режими политичку правду изводе из воље и моћи оних који владају и који имају право да чине шта хоће. Они (владари) су суверени и, како је то својевремено тврдио Жан Боден (као теоретичар монархистичке суверености), та сувереност монарха значи његово право да се стави и изнад самог права, да га крши (Јовановић, 1990: 138–139).

По Томасу Хобзу, та политичка правда произилази из свемоћи владара да чини све што хоће, да влада и кажњава оне који крше закон, јер је његова моћ врховна (Матић, Подунавац, 1997: 208).

Грађансколиберално друштво је развило индивидуализам који је подстицао интерес појединца па је у том утилитаристичком смислу праведно оно што је корисно за сваког појединца. Друштво не ствара, не тежи никаквој општој правди, већ постаје арена за задовољавање себичних интереса појединаца. Иако су грађани формалноправно и политички једнаки, то не значи да сви грађани уживају правду или да је остварена индивидуална правда. Капитализам у лицу грађанског друштва подстиче егоизам и такмичење међу појединцима различитих способности и предузимљивости. У тој борби побеђују најбољи, најјачи, ту нема милости или фер-плеја. Отуда остваривање правде (правичности) за једнога често значи доношење неправде другоме. У либералном (неолибералном) концепту друштва не постоји изграђен коректив индивидуалног схватања правде или неправде.

Само друштво је инертно, незаинтересовано и не реагује организовано да би наметнуло општеприхвљив идеал друштвене правде. У односу индивидуалног и друштвеног, либерализам је фаворизовао оно што је појединачно, а занемарио интерес друштва као целине, оно што је опште. Као реакција на либерализам, одсуство утицаја државе и њеног схватања правде, са развојем капитализма настаје концепт социјалне државе. Он заговара њену активну улогу и нови приступ правди који ограничава човекову (неограничену) природну слободу. Тако је створен, развијен модел дистрибутивне правде у чијој основи је споразум који се односи на дистрибуцију природних талената као заједничког добра (Rawls, 1971: 101).

У оквиру овог новог модела друштва и схватања правде које је развио амерички филозоф Џон Ролс, дистрибутивна правда прераста у акт интервенције државе на суверенитет и индивидуалну слободу појединаца. Овај облик политичке (дистрибутивне) правде је намењен стварању праведне политичке заједнице, пожељне за сваког и све заједно. Са овом дистрибутивном правдом Ролс је покушао да помири индивидуализам и слободе са идејом заједничког живота и социјалне државе, два супротна концепта уређења државе – либерални и социјални (Подунавац, 1995: 119).

Он коригује принцип индивидуализма тако што допушта да држава интервенише у друштвени живот и исправља неједнакости које производи тржиште и то применом овог модела дистрибутивне правде. Овај модел дистрибутивне правде дозвољава одступање од једнакости или, другачије речено, оправдава неједнакост само ако ова (неједнакост) увећава бољитке свих у дистрибуцији добара (Матић, Подунавац, 1997: 212–213).

По Ролсовом поимању политичке правде, успешна и добро уређена политичка заједница би се заснивала на индивидуалној слободи и користи која се саображава потребама социјалне државе и коригује принципом једнакости. Таква заједница је праведна јер уважава два битна принципа: први, предвиђа и признаје једнакост у правима и дужностима, а други, допушта друштвене и привредне неједнакости међу људима под условом да се надокнаде већим добром за све, а пре свега оне чланове друштва који су у најтежем положају (Глинтић, 1995: 59–60).

Да би се очувала стабилност друштвеног поретка и решили могући конфликти у условима сучељавања различитих идеја и доктрина, Ролс предлаже увођење толеранције и консензуса као кључног механизма политичке праксе модерног друштва (Матић, Подунавац, 1997: 213).

II

Ако бисмо хтели да сажмемо мисао и праксу демократије, то нам не би лако пошло од руке јер тешко је сложити се у њеном оцењивању. На почетку, она (демократија) је доживљавана страсно и ширила се са амбицијом да постане нова вера. Но, временом, како је губила божанску привлачност, све се више профанисала, да би на крају, по Слободану Јовановићу, код људи изазвала равнодушност (Јовановић, 1991: 158).

Ако са ове наше дистанце можемо да судимо о демократији, а не упаднемо у замку површности и брзоплетости, изгледа да смо се много преварили у очекивању онога што је требало да донесе. Она се од великог идеала који покреће људе у узбудљиву историјску мисију претворила у нешто обично и прозаично што људи примају без посебног узбуђења. Њен садржај се мењао (и мења) како су се мењала и повећавала очекивања од ње. Оно што је некад била демократија или демократско то је као идеал данас превазиђено. И то што је данас остварено не би требало да буде коначно нити да значи крај и врхунац демократије јер би требало да верујемо да се она може испунити и богатијим и ширим садржајем. То је теоретски логично и изводљиво, али у пракси демократија није пружала променљив дијапазон, није уверила да се њени потенцијали и границе могу ширити и увећавати. То значи да је њен потенцијал прилично истрошен и да у будућности не можемо да очекујемо да нам демократија донесе нешто ново и боље. Остајемо на оној констатацији која се не мења, а то је да суштину демократије чини воља народа, да је то поредак у коме власт припада народу и где он влада као већина. Но, управо је та већина, односно њена премоћ, и узрок мана и слабости демократије. С правом се тврди да демократија незаслужено фаворизује већину на штету мањине. За демократију је најважнији принцип једнакости; свима се признају права према једнакости, али она није једнакост према вредности оних који одлучују, него према бројној надмоћности (Аристотел, 1970: 202).

Аристотел је сматрао да је већински принцип опасан и неправедан као и мањинско (олигархијско) одлучивање, па предлаже да се та два принципа комбинују. На тај начин, оно што одлучи већина између сиромашних и већина мањине богатих, по њему, најбоље би одговарало духу демократске праведности и једнакости (Аристотел, 1970: 205).

У ствари, демократија је погрешно изведена из научног релативизма, по коме сва мишљења имају једнаку вредност и до правог решења може да се дође само путем већине (Тасић, 1936: 6).

Из искуства знамо да сва мишљења немају подједнаку вредност, да има и тачних и нетачних мишљења, као и да већина само по свом броју не

мора да буде у праву и да исправније поступа од појединца. Зато је опасно што се демократија ослања само на већину, а запоставља и потцењује мањину друштва. Она не може да постане идеалан облик власти све док задовољава интересе само једног дела друштва, макар то био његов већи део (Де Токвиљ, 1992: 81).

И тај већи део није бољи, предузимљивији и вештији у вођењу државних послова и политике од мањине, него је баш супротно. У ствари, демократија више користи необавештеној већини која се мало разуме у оно о чему се одлучује, него мањини коју чине добро обавештени интелектуалци који су, по правилу, разочарани оним са чиме се слаже већина (Тулок, 1992: 81)

Зато она и има ограничен домет, јер у њој доминира просечно интелигентна и слабо обавештена већина, а не високообразована и добро обавештена мањина која има слуха за шире друштвене интересе. Искуство показује да масовна демократија није спојива са рационалним понашањем и политиком (одлучивањем). У њој већина не гласа увек за једну одлуку зато што тако осећа. Често једна група без непосредног интереса подржава другу групу код гласања зато што очекује да у другој прилици и сама буде подржана када се буде радило о њеном непосредном интересу.

Не само што већина није у предности у односу на мањину него и сама демократија није спојива са идејом јаке и ефикасне државе. Државну идеју може да заступа и шири јака и добро организована држава, а то није случај са демократском државом. Јер демократија је подешена према интересу масе, а не према интересу државе. Она гледа да задовољи политичке жеље већине по цену да то учини на штету добра саме државе. То што је народ, захваљујући демократији, више у политици – не значи да боље разуме државну идеју и да му је ближа државничка мудрост. Државна идеја није демократска врлина која се постиже демократизацијом државе. Шта више, демократизацијом се државна идеја обезвређује и распарчава у мноштво искривљених схватања која ретко излазе из оквира предрасуда од којих пати већина народа. Зато је државна идеја (и мудрост) ближа одабраној мањини; она има у себи нешто узвишено што обичан свет, по природи своје скромне културе, не разуме. Демократија ни у античкој традицији није уживала популарност зато што је то била владавина сиромашних, а сиромашни нису у стању да добро управљају државом. Чак и онда када је почела да звучи привлачно за друштво и појединца, политичка пракса демократије ни приближно није била на висини своје прокламоване теорије (Марковић, 1972: 25).

Савремена држава више не почива на оним поставкама на којима је изграђена класична демократија. Владавина народа је била оправдана

све док је власт угрожавала слободу човека и док је било неопходно да она буде под контролом народа (Јовановић, 1990: 501).

Савремена држава данас више личи на предузеће у коме су потребни стручњаци да би вршили њене послове (Јовановић, 1990: 501).

Зато демократска власт и одлучивање нису подесни за многе јавне послове, пре свега оне о којима треба да се одлучује тајно, а не јавно. То демократско одлучивање није ни јефтиније, како се очекивало, већ је и скупље, јер се у демократији више расипа на бирачко тело него што се то чини у режиму личне или олигархијске владавине (Брајс, 1923: 201–202).

У сваком систему владавине, по правилу, само они најутицајнији одлучују и управљају судбином целог народа. У том погледу су сличне и монархије, и олигархије, и демократске републике (државе). Демократија је парадоксална све док искуство потврђује правило да што је једно политичко тело шире – у тој сразмери је и мањи број оних који њиме управљају. У свакој политичкој организацији, од партије, преко разних удружења, до државе – масе контролише њихово вођство, једна јака мањина која искоришћава слабост и равнодушност већине. Већина људи је равнодушна према јавним пословима и пре пристаје да буде послушна него да се труди да њу неко слуша. И тамо где већина успе да влада, то демократско одлучивање заостаје за оним монархистичким зато што је већина некомпетентна, спорије одлучује од мањине, а и неодговорнија је. Код ње се губи одговорност, за разлику од мањине, где се увек зна ко је одговоран. Владавина већине доводи до прекомерне демократије и њене злоупотребе онда када људи од незнања, некомпетентности заузму најбоља места у друштву. То срзава ниво јавног живота јер неук, просечан човек постаје мера јавног живота и тако своју просечност намеће као нешто што је пожељно за цело друштво. Тако просечност изазива самоуображење због кога већина осећа да је свемоћна па тако губи представу да и изнад ње постоји нека природна (божанска) сила као мерило истине и вредности. Зато већинско одлучивање и управљање нису увек услов демократије, него је често и њен привид и то онда када народ умишља да влада и управља иако се стварно њиме управља. И у најбољем издању, када се народ пита и одлучује, претерана демократија није добра. Она се тада претвара у бруталну владавину масе која се ослања на просечност и поништава ону обдареност код људи о којој је говорио Платон и која се тражи за обављање важних друштвених послова. У ствари, највећи домет демократије није у њеној делотворности, оном што је постигла, него у оном што људи у њој осећају. Како примећује академик Коста Чавошки, демократија је највише учинила да се људи осете једнаким јер им је дала иста политичка права и омогућила да имају исти људски ранг (Чавошки, 1996: 188).

То што је демократија утемељена на једнакости и идеалу слободе не значи да се она може поистоветити са апсолутном једнакошћу и слободом човека да чини оно што жели. То је свакако горња граница, лимит остварљивости демократског поретка, мада су њени домети стварно много нижи. Зато је на месту констатација нашег угледног филозофа Михајла Марковића да је демократија својеврстан мит и да је наивно да се поверује да ће се једном остварити стање у коме ће људи стварно да одлучују о свим важнијим питањима друштвеног живота (Марковић, 1972: 25).

III

Демократија је добила историјску шансу да оствари или, боље рећи, започне остварење свега оног што претходни друштвени и политички режими нису успели. Звучно је најавила епоху правде и једнакости, спектакуларније него што је то било ко очекивао. Успешно је скренула пажњу на себе и до данас је вешто одржава актуелном, мада по ономе што је постигла, у смислу датих обећања, то није заслужила и оправдала. Као поредак једнаких, за демократију се претпоставља да треба да буде праведна за све, већину и мањину, да подједнако штити једне и друге. У пракси није тако јер се у демократији фаворизује већина, а потцењује и запоставља мањина. Демократија је много учинила да изједначи људе, али је мало учинила да сачува разлике међу њима и одбрани достојанство појединца када осећа потребу да се разликује од других и има своје, посебно мишљење. Познато је да је до сада у сукобу мишљења око великих и отворених питања цивилизације мањина заслуживала да се њено мишљење не само чује и толерише него и уважава. У демократији нису равномерно распоређене вредности и на мањину и већину. Оно што је вредније, драгоценије, не припада свима, него пре појединцима, одабранима. Зато се демократија неправедно ослања само на већину, а запоставља мањину. Она се претворила у поредак у коме влада некомпетентна већина над компетентном и успешном мањином. Демократија је својом претераном једнакошћу учинила да људи слично мисле, осећају и верују и онда када је то непотребно. Она је мањину вредних људи потценила и обезвредила када их је спустила на место које им не доликује. Исто тако, већину је преценила и обманула у осећању непостојеће величине када ју је подигла на место које не заслужује. Демократија је само привидно урадила нешто за добро човека, јер су се у њој људи сувише утопили и навикли на једноличност, да нису у стању да се од ње одвикну или је се одрекну. Демократија је супротна не само неједнакости него и крајњој једнакости (Монтескије, 1989: 127).

Крајња једнакост квари народ, јер га лишава поштовања према онима којима није раван. У таквој демократији се не поштује ни власт ни људи од мудрости и врлина. Због ње се сви осећају равни међу собом, па тако и не осећају потребу да се међусобно поштују (Јовановић, 1991: 797).

Демократија позива све људе на једнакост, али је питање да ли су сви људи дорасли тој једнакости. У ствари, та поставка демократије – да су сви људи једнаки и слободни – нереална је и утопистичка, јер не води рачуна о читавом комплексу животних питања од којих зависи слобода и једнакост (Печујлић, 1991: 191).

Тешко могу подједнако да учествују у политичком животу богати и сиромашни, незапослени и запослени, мушкарци и жене, здрави и болесни, као и припадници разних етничких, религиозних и других група, јер њихове различите особине одређују и различите шансе да учествују у одлучивању (Печујлић, 1991: 191). Ако се каже да је демократија праведан поредак за већину, онда ту треба да се разликује улога већине онда када се о нечему расправља и онда када се одлучује. Када се у демократији о нечему расправља, не смета да демократско тело буде широко и велико, да се чују мишљења што већег броја људи. Но, када се одлучује, та његова ширина и величина може пре да буде његова слабост него снага. Демократија не може да буде праведна све док не реши ту енигму односа већине и мањине, али је питање да ли то уопште и може. Демократска пракса одлучивања путем већине пуна је трагичних и разочаравајућих примера у којима већина није поступала разумно, није доносила исправне и праведне одлуке. Зато такво већинско одлучивање које не респектује мањину губи свој ауторитет. Демократија као владавина већине може да буде праведна под условом да већина не може да ради шта хоће нити да у њој (демократији) смеју да постоје велике разлике, супротности између већине и мањине. Још је Платон упозоравао да демократија није такво друштвено стање у коме је све дозвољено и где влада слобода и могућност да свако ради оно што хоће и тако подешава свој живот (Платон, 1969: 280).

У ствари, демократија пружа човеку само такву слободу да чини оно што му закон дозвољава (Монтескије, 1989: 174).

Осим закона, и способности појединца одређују домет његовог стварног деловања. Сви смо свесни да већина људи није способна да обавља многобројне јавне послове, јер њих успешније обављају талентовани и образовани појединци. Зато демократија не може да се заснива на изолованом човеку који ужива апсолутна права, слободу и једнакост, него на друштвено организованом човеку који ужива социјалну (ограничену) једнакост (Марковић, 1991: 114).

Демократија погрешно изједначава све људе према њиховој биолошкој индивидуалности, једнакости, а занемарује њихове моралне, социјалне и друге квалитете (Марковић, 1991: 114).

У демократском друштву све је подређено принципу броја па постоји ризик да се оно претвори у медиокритетско друштво са недопустиво ниским моралним и интелектуалним нивоом људи. Демократија још није нашла начин да се заштити од злоупотребе већинског одлучивања и прегласавања. Само позивањем на већи број, на већину, не може да се оправда дискриминисање мањине. Интерес и право мањине мора да остане граница која не сме да се пређе, јер би то погазило и саму моралну основу друштва. Зато оно што је прихватљиво за већину треба да буде прихватљиво и за мањину јер демократија треба да тежи универзалним људским вредностима и идеалима. При томе, ти општељудски, универзални идеали морају да превазиђу оквире индивидуалних заблуда и не смеју да се поистовете са збиром појединачних жеља из којих израста једна већина. Вредност неког идеала се не мери само бројем људи који га подржавају и верују у њега него и његовим стварним дометом и остварљивошћу у друштвеном животу. Зато многи демократски идеали остају само празна обећања, фасада за прикривање стварних намера оних који као већина владају и често злоупотребљавају власт. У таквим ситуацијама демократија губи сваки смисао и претвара се у своју супротност – недемократију. Зато уз демократске облике власти, помоћу демократије, могу да прођу и недемократски облици власти, попут тоталитаризма, фашизма и сл. Познато је колико су се велики диктатори, попут Хитлера, Стаљина и осталих, позивали на демократију и крили иза народа када су спроводили озлоглашене диктатуре. Зато демократија није заштићена од недемократије, нити постоје људи који су предодређени само за демократију или само за недемократију. Људи подједнако пристају и уз демократију и недемократију и на крају само од њихових мана и врлина зависи да ли ће да оду на једну или другу страну. Демократија је „идеална“ само као једно почетно стање, као привлачан принцип који се мења у зависности од тога како се људи понашају у друштвеној заједници и како обликују друштвену стварност. Зато демократија није идеал који се мери апсолутним, највишим вредностима, него је то реални друштвени оквир који може да се испуњава разноврсном садржином. Демократија није увек предвидљив систем владавине у коме су људска слобода и једнакост загарантоване и имају исто важење. У разним временима и разним епохама, демократија се различито остваривала – некада успешно, а некад мање успешно. Из критике демократије може да се закључи да она никада није била општељудски идеал. Она је од почетка била идеал мањине ватрених

присталица који су је, у свом одушевљењу, безобзирно наметнули већини иако је она – већина, у том погледу била равнодушна. Изгледа да идеали мањине имају већу снагу убедљивости од идеала већине. Већина као да нема идеала, јер јој није стало да се ван себе неке посебно допадне. Мањина, напротив, увек жели да се допадне већини и да је привуче својим идеалима, па је зато у том идеализовању далеко вештија и упорнија од већине.

IV

За највеће достигнуће демократије узима се то да је допустила да се свачије мишљење подједнако цени и да се одлучује онако како жели већина. Владавина већине је величана, али и оспоравана. Временом се јавила и сумња да она стварно и постоји јер се све мање веровало у то да је уопште могућа слободна дискусија у широким масама. У ствари, демократија се само ослања на већину, а то није исто као када та већина стварно расправља и одлучује о нечему. Џон Стјуарт Мил сматра да је демократија тиранија већине и као таква непожељна (Мил, 1988: 38), но питање је да ли је то тачно или је то опет тиранија мањине, али у име већине. Демократија би стварно била тиранија већине онда када би та већина стварно владала, управљала друштвом (државом), што из искуства знамо да није случај.

Зато демократија лепше звучи од онога што јесте па је њен верни пратилац и демагогија. Демагогија се, вешто или невешто, меша са демократијом и у њој је присутна, што је последица њене дволичности. Та дволичност демократије постоји онда када се њена илузија о себи као напредном режиму претвори у сурову реалност у којој се безобзирније угњетава и угрожава слобода мањине него у другим режимима (Берлин, 1992: 250–251).

То је стање у коме демократија пада у руке демагога који ласкају народу и сакривају се иза његових брзоплетих, непромишљених одлука. То су неспособни управљачи јер немају ништа своје, у њиховим главама тиња оно што су неодговорно преузели од других и чиме невешто баратају (Ортега и Гасет, 1988: 27).

Преувеличавање вредности демократије довело је до њеног поистовећивања са религијом па су њени поклоници очекивали да је замени или учини оно што се од религије очекује. Тако је модерна демократија постала опијум за масе, њу су одушевљено славиле и следиле њене ватрене присталице, мада то реално није заслуживала. Она је показала своје лице, али и наличје због кога не може увек да се поистовети са слободом и једнакошћу за све. Демократија је, наводно, рашчистила са владајућом олигархијом, али је

наставила да безобзирно угњетава и још суровије ограничава слободу мањине него други режими (Берлин, 1992: 250–251).

Тако је она (демократија) срушила илузију о себи као напредном друштвеном режиму који се обрачунава са свим дотада назадним режимима. Оваква дволичност у демократији, која показује само њену привлачност а вешто сакрива слабост, последица је јако присутне демагогије у њој. Демагогија је велико зло које може да снађе једно друштво, па и оно демократско. Такво друштво тешко може да се спасе када се зарази њоме и падне у руке демагога. Захваљујући демагозима, који ласкају народу, у демократији је лако законе заменити самовољним одлукама маса. Историја масовних покрета пуна је примера таквих фаталних одлука које су масе непромишљено и брзоплето доносиле. У таквим ситуацијама масе уображавају да су свемоћне као краљеви и деспотски се понашају (Аристотел, 1970: 124).

Демагогија је моћно оружје мањине у демократији, а демократија идеално друштвено стање у коме мањина, опробаном технологијом манипулисања људима, успева да натера већину да се понаша онако како то она жели. Тако се демагогија појављује као оруђе и политика у рукама мањине коју ова користи да би владала, злоупотребљавајући већину. Уместо да у демократији већина манипулише мањином и натера је да јој се ова повинује, догађа се обрнуто. У ствари, демагогија би требало да буде примеренија аристократском односно олигархијском режиму где влада утицајна (богата) мањина него демократији где влада сиромашна већина. Аристократију, односно пре свега олигархију, карактерише високо порекло, богатство и образовање (Чавошки, 1996: 184) оних који врше власт и они, поседујући такве врлине, нису склони нискости и лукавству политике којој нагињу и којој су вешти демагози. Аристократију, односно богату и утицајну мањину (олигархију) одликују племените карактерне особине због којих, када врше јавне прославе, не осећају потребу да неког варају или га злоупотребљавају. У томе и лежи тајна њиховог владања које се доживљава као крајње достигнуће врхунске људске природе. Ту умешност владања, по природи ствари, није савладала сиромашна и необразовна већина и зато постаје лак плен мањине, оних манипулатора који ласкају већини, вешто јој се удварају и подилазе њиховим слабостима како би је придобили за своје циљеве, остварење својих интереса. Иако демагогија често прати и користи демократију, то нису и не могу да буду исте појаве. Сви искрени поборници демократије су искрени противници демагогије. Иако је и демократија и демагогија ближа култу народа него култу државе, у њој (демократији) се не може порећи политичка снага коју народ стварно има. И најмудрија државна политика не вреди много без популарности у народу. Колико год да смо склони државној идеји, не

смето да преувеличамо значај политичке рационалности. Политика јесте узор нечег узвишеног и интелектуалног, вештине коју поседује мањина а не већина, али ни она није довољна сама себи. Слободан Јовановић је био у праву када је тврдио да државни послови не могу успешно да се обаве без народног одушевљења и лудости (Јовановић, 1990: 315).

Из тога ниче приметак народне ирационалности која иде чак и до његове фанатичности и коју демагози, као вешти манипулатори, обилато користе. У демократији Платон види вештину демагога да од имућних преотимају имовину и да, задржавајући највећи део за себе, преостало поделе народу (Платон, 1969: 291).

У ствари, демагогија се храни илузијом о претераној демократији која повлађује људским слабостима и страстима. Једанпут распаљени жестином свог уображења о сопственој вредности, људи постају лак плен демагога, из чије се мреже тешко извлаче. Сва мудрост демократије је да људе одржи у њиховим природним оквирима и у границама разума који управља њиховим политичким намерама. Демагогија је наличје друштвеног (демократског) живота у коме се разум препушта слабостима људских предрасуда.

Владање већине над мањином, не може да се врши под изговором демократије јер је искуство показало (и показује) да се диктатура већине брзо преокренула у диктатуру мањине. Самим тим и демократија постаје проблематична као поредак који је правичан за већину уколико иза ње стварно не стоји већина него мањина народа. У ствари, двосмисленост демократије је у томе што то и није владавина већине; то је владавина најјаче групе, најбројније, која све остале прегласава. Она (демократија) је слична владавини једне класе само што је код ње та класа бројнија и већа од сваке друге мањинске класе. Демократија није у предности према аристократској или некој другој мањинској владавини пошто ни она не мири сукобе између разних друштвених група, него чак помаже њихове размирице (Јовановић, 1991: 201).

Што је више појединаца који одлучују, то је више и њихових посебних интереса, а тиме и њиховог егоизма, који их само раздваја, а не спаја. Зато звучи демагошки када се тврди да је демократија режим слободе и братства јер, како примећује Слободан Јовановић, нигде људи тако мало не маре једни за друге као у демократији (Јовановић, 1991: 207).

Ако има више оних који одлучују о нечему, демократија не гарантује да ће та већина то боље да схвати и уради. Штавише, догађа се обрнуто – како се повећава број оних који одлучују, тако се смањује број оних који правилно схватају оно о чему расправљају и одлучују. Код већинског одлучивања

постоји такав парадокс: како се повећава број саистомисљеника – смањује се и критичност према одређеном мишљењу, јер је све мање оних који то мишљење критички преиспитују. Слободан Јовановић је у праву када каже: уколико је једно мишљење општије – све је ближе предрасуди (Јовановић, 1991: 204).

Зато треба избегавати да се по сваку цену ствара или популарише једно мишљење да би га сви следили. Демократија подстиче неодговорност, јер је одговорност увек лична, а не колективна. Модерна (парламентарна) демократија је у вођењу државних послова предност дала политичарима, уместо чиновницима. Политичари су „обојени“ и склони да се поводе за интересима једне политичке групе, а чиновници неутрални и у стању да бране државне интересе. Демократско владање (влада) се више ослања на политичко, него на стручно знање и искуство. Државне послове воде неискусни политичари. Демократизам не иде са стручношћу и професионализмом. Њему се замера да у државној управи уништава стручност и традицију непристрасности у решавању државних послова и управљања јер ти послови и управљање траже све већу стручност и искуство које чисти политичари немају. Наравно да не треба претерати ни са чиновништвом јер би то водило претераној бирократизацији државе, а то није добро. Као што није добро претерати са демократијом није добро ни претерати са бирократијом. Најбоље решење је у интересу и једног и другог постићи склад између стручног и политичког, објединити струку и политику и доћи до најбољег решења (управљања).

Иако демократија треба да буде поредак у име већине, она је само делимично задовољила захтеве политички обесправљених људи. Она ствара привидну политичку активност грађана која долази до изражаја само у време избора. За њене критичаре она политичке слободе више изиграва, осујећује него што их подстиче, развија. За Русоа, то је једна уображена слобода (Русо, 1949: 74) од које човек и даље остаје без икаквог политичког утицаја. Може слободно да се каже да се модерна демократија још није остварила и доказала као облик развијене политичке праксе. У њој више не доминира народ (већина) него политичке странке које су политичку рационалност ставиле изнад политичких идеала и убеђења. Модерна (страначка) демократија је са странкама изазвала такву нетолерантност која може да се пореди са фанатизмом (Јовановић, 1910: 219).

Она је успоставила превласт партијског над државним и довела до тога да се због партијских интереса занемаре шири државни интереси. Партије су постале важније од државе – уместо да служе држави, испада да она служи њима, постоји због њих. Због тога су на врх политичког живота демократије

изашле партијске вође које се намећу масама путем средстава масовне манипулације. Та манипулација масама тражи рационалну организацију политичког живота у којој доминирају јаке и дисциплиноване странке са развијеним чиновничким апаратом и моћном пропагандном машинеријом.

Крај ове захуктале страначке демократије и скори повратак оне романтичке грађанске демократије не види се скоро јер је то нереално и наивно.

Литература/References

Аристотел (1970). Политика, Београд.

Берлин, И. (1992). Четири огледа о слободи, Београд.

Брајс, Џ. (1923). Савремена демократија, Београд.

Глинтић, Т. (1995). Правда, слобода, једнакост, филозофско друштво Србије, Београд.

Јовановић, С. (1990). О држави, основи једне правне теорије, Београд: БИГЗ, СКЗ и Југославијапублик.

Јовановић, С. (1991). Из историје и књижевности, књига 2, Београд: БИГЗ, СКЗ и Југославијапублик.

Јовановић, С. (1990). Влада Милана Обреновића, књига друга (1878–1899), Београд: БИГЗ, СКЗ и Југославијапублик.

Кузмановић, Р. (2010). Нови есеји о уставности и државности, „Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука.

Матић, М., Подунавац, М. (1997). Политички систем, Београд.

Марковић, Б. (1991). Начела демократије – Увод у право – Хрестоматија – грађа за испит: Правни факултет, Универзитет у Београду.

Марковић, М. (1972). Преиспитивање, Српска књижевна задруга, Београд.

Мил, Џ. (1988). О слободи, Филип Вишњић, Београд.

Монтескије (1989). О духу закона, том I, Филип Вишњић, Београд.

Ортега, Х. и Гасет (1988). Побуна маса, Алеф Градац.

Подунавац, М. (1995). Политичка правда и демократском друштву – концепт правде у политичкој филозофији Џона Ролса, чланак из зборника „О правди и правичности“, Београд, Дом културе, Студентски дом.

Печујлић, М. (1991). Савремена социологија (стара и нова слика света), НИУ, Београд, Службени лист СФРЈ.

Платон (1969). Држава, Београд, Култура.

Rawls, J. (1971). A Theory of Justice.

Тасић, Ђ. (1936). Савремени политички системи и схватања о држави, библиотека Коларчевог народног Универзитета, Београд, Токвиљ, А. Организација модерне федералне државе, Институт економских наука, Београд, и Економика Београд.

Тулок, Г. (1992). Организација модерне федералне државе, Институт економских наука Београд, и Економика Београд.

Чавошки, К. (1996). Увод у право, I основни појмови и државни облици, издавачка кућа Драганић, Београд.

Vladan Mihajlović, LL.D.

Full Professor,

Faculty of Law, University of Priština (Head Office in Kosovska Mitrovica)

THE SCOPE OF MODERN DEMOCRACY IN AFFIRMATION (OR NEGATION) OF IDEAS AND VALUES OF JUSTICE AND FAIRNESS

Summary

Democracy originated from and developed on the ideas of justice and equality, a fair legal system which is accessible to all and to every single person. It implies that all people have the same chances to succeed when they compete in social life and demonstrate their values, talents and abilities. Their success ultimately depends on their efforts and capacity to prove and demonstrate their talent and virtues. The society cannot do much to either help or frustrate them in their pursuit. A democratic society opens the door for everyone to participate and compete with others. As a result of this open competition, individuals are ranked on a scale of social success or performance according to the results they demonstrate in their work and management of social affairs. Thus, the society of justice does exist only if it provides justice for everyone, so that each individual can achieve the goal pursued. In a democratic society, it is certainly easier to make promises than to ensure the actual exercise of justice. Moreover, what seems to be right and just for an individual does not necessarily have to be right and just for the society (or a community) as a whole.

Democratic justice (justice in democracy) is not a mechanical sum of individual needs and goals of all citizens living in a society. No matter how successful and developed a society may be, no society can satisfy all citizens' needs and achieve

fairness and justice for all. There are always individuals who are dissatisfied, or disgruntled by failure in pursuit of their wishes and ambitions. The society cannot be blamed for their failures, unless it apparently obstructs their efforts, or imposes some restrictions or obstacles. Justice is the goal pursued by every single individual; thus, each individual is equally responsible for and in charge of how much justice or injustice is there for everyone and for all. Justice is not a static and unchangeable social condition, which is automatically afforded to all individuals by the mere fact that they are human (natural) beings. Natural justice, based on people's inherent capacity to be fair and just, can never be reduced to social justice, nor measured or compared with it. The fact that people are equal by nature does not mean that they are equal in a social, financial, cultural and any other sense; nor does it mean that they should equally enjoy the benefits of justice. Social justice is not an ultimate state of welfare for all, nor can be afforded to every single person. To enjoy its benefits, one has to fight and win. Some succeed and others fail in this struggle. For this reason, there has never been and there will never be equal justice and fairness for all members of the community.

Keywords: *democracy, natural justice, democratic justice, social justice, fairness.*